स च कृत्वा राजसूयं द्विजराजो बभूव ह ॥
गुरुपत्न्याञ्च तारायां तद्भूव बुधः सुतः।
बुधपुत्रश्च चैत्रश्च तत्पुत्रः सुरथश्च सः ॥"
इति ब्रह्मवैवर्त्ते प्रकृतिखण्डे। ५८। ४—५ ॥
स च स्वारोचिषमन्वन्तरे कोलापुर्य्यधिपतिः।
सेनादौ पृथिव्यां दुर्गापूजा कृता। तत्प्रसादेन
च असौ सावर्णिर्नाम मनुर्जातः। यथा,—
"कालान्तरे पूजिता सा सुरथेन महात्मना।
राज्ञा मेधसशिष्येण मृण्मय्याञ्च सरित्तटे ॥
मेषादिभिश्च महिषैः कृष्णसारैश्च गण्डकैः।
छागैर्मीनैश्च कुष्माण्डैः पक्षिभिर्बलिभिर्भुवि ॥
वेदोक्तानि च दत्त्वैव उपचाराणि षोड़श।
दृष्ट्वा च कवचं ध्यात्वा संपूज्य च विधानतः ॥
राजा कृत्वा परीहारं वरं प्राप यथेप्सितम्।
मुक्तिं संप्राप वैश्यश्च संपूज्य च सरित्तटे ॥
तुष्टाव राजा वैश्यश्च साश्रुनेत्रः पुटाञ्जलिः।
विससर्ज मृण्मयीं तां गभीरे निर्म्मले जले ॥
दृण्मयीं मृण्मयीं दृष्ट्वा जलधौतां नराधिपः।
रुरोद तत्र वैश्यश्च ततः स्थानान्तरं ययौ ॥
त्यक्त्वा देहञ्च वैश्यश्च पुष्करे दुष्करं तपः।
कृत्वा जगाम गोलोकं दुर्गादेवीवरेण च ॥
राजा ययौ स्वराज्यञ्च पूज्यो निष्कण्टकं बली
भोगञ्च बुभुजे भूपः षष्टिवर्षसहस्रकम् ॥
भार्य्यां स्वराज्यं संन्यस्य पुत्रे स कालयोगतः।
मनुर्बभूव सावर्णिस्तथा च पुष्करे तपः ॥"
इति ब्रह्मवैवर्त्ते प्रकृतिखण्डे ५४ अध्यायः ॥*॥
विस्तारस्तु दुर्गाशब्दे द्रष्टव्यः ॥

सुरदारु, क्ली, (सुरप्रियं दारु।) देवदारु। इति रत्नमाला ॥ (यथा, भागवते। ८।२।१३।
"पिचुमर्दैः कोविदारैः सरलैः सुरदारुभिः ॥")

सुरदीर्घिका, स्त्री, (सुराणां दीर्घिका।) स्वर्गङ्गा। इत्यमरः। १। १। ५२ ॥

सुरदुन्दुभी, स्त्री, (सुराणां दुन्दुभीव आह्लादकत्वात्।) तुलसी। इति राजनिर्घण्टः ॥

सुरद्रुमः, पुं, (सुराणां द्रुमः।) देवनलः। इति राजनिर्घण्टः ॥ देवदारु च ॥ (कल्पवृक्षादिः। यथा, भागवते। १०। ३८। २२।
"न तस्य कश्चिद्दयितः सुहृत्तमो
न चाप्रियो द्वेष्य उपेक्ष्य एव वा।
तथापि भक्तान् भजते यथा तथा
सुरद्रुमो यद्वदुपाश्रितोऽर्थदः ॥")

सुरद्विट्, [ष्] पुं, सुरान् द्वेष्टीति। द्विष्+क्विप्।) असुरः। इत्यमरः। १। १। १२ ॥ (यथा, रघुः। १०। १५।
"प्रणिपत्य सुरास्तस्मै शमयित्रे सुरद्विषाम्।
अर्थेनं तुष्टुवुः स्तुत्यमवाङ्मनसगोचरम् ॥"
राहुः। यथा, तत्रैव। २। ३९।
"उपस्थिता शोणितपारणा मे
सुरद्विषश्चान्द्रमसी सुधेव ॥"
तथाच बृहत्संहितायाम्। ९७। २।
"षड्भिः सितस्य मासैरब्दन शनैः सुरद्विषो
ऽब्दार्द्धात् ॥")

देवद्वेषकः ॥ (यथा, भागवते। १। ३। २४।
"ततः कलौ संप्रवृत्ते संमोहाय सुरद्विषाम्।
बुद्धो नामाञ्जनसुतः कीकटेषु भविष्यति ॥")

सुरद्विपः, पुं, (सुराणां द्विपः।) देवहस्ती। इति केचित् ॥ (ऐरावतः। यथा, रघुः। ३। ५५।
"हरेः कुमारोऽपि कुमारविक्रमः
सुरद्विपास्फालनकर्कशाङ्गुली।
भुजे शचीपत्रविशेषकाङ्किते
स्वनामचिह्नं निचखान सायकम् ॥")

सुरधनुः, [स्] क्ली, (सुरस्य धनुः।) इन्द्रधनुः। इति जटाधरः ॥ (यथा, किराते। ७।१६।
"यातस्य ग्रथिततरङ्गसैकताभे
विच्छेदं विषयसि वारिवाहजाले।
आतेनुस्त्रिदशवधूजनाङ्गभाजां
सन्धानं सुरधनुषः प्रभामणीनाम् ॥")

सुरधूपः, पुं, (सुरप्रियो धूपः।) रालः। इति राजनिर्घण्टः ॥

सुरनदी, स्त्री, (सुराणां नदी।) गङ्गा। इति भूरिप्रयोगः ॥ (यथा, महाभारते। ६।८०।५।
"गङ्गायाः सुरनद्या वै स्वादुभूतं यथोदकम्।
महोदधिगुणाभ्यासात् लवणत्वं नियच्छति ॥")

सुरनन्दा, स्त्री, (सुरान् नन्दयतीति। नन्द+णिच्+अण्। टाप्।) नदीविशेषः। इति शब्दरत्नावली ॥

सुरनालः, पुं, (सुरप्रियं नालमस्य।) देवनलः। इति राजनिर्घण्टः ॥

सुरनिम्नगा, स्त्री, (सुराणां निम्नगा।) गङ्गा। इत्यमरः। १। १०। ३१ ॥ (यथा, कथासरित्सागरे। ५२। ३४२।
"त्यक्त्वा सर्व्वं तनुं त्यक्त्वंस्तपसा सुरनिम्नगाम् ॥")

सुरनिर्गन्धं, क्ली, पत्रकम्। इति राजनिर्घण्टः ॥

सुरपतिः, पुं, (सुराणां पतिः।) इन्द्रः। इत्यमरः १।१।४६॥ (यथा, महाभारते। ७।१०१। १८।
"पुनर्ददौ सुरपतिर्म्मह्यं वर्म्म सुसंग्रहम् ॥")

सुरपथं, क्ली, (सुराणां पन्थाः। समासे अः।) आकाशम्। इति हेमचन्द्रः ॥

सुरपर्णं, क्ली, (सुरप्रियं पर्णमस्य।) ओषधिविशेषः। माचीपत्री इति ख्यातः। तत्पर्य्यायः। देवपर्णम् २ वीरपर्णम्३ सुगन्धिकम्४ माचीपत्रम् ५ सूक्ष्मपत्रम् ६ देवार्हम् ७ गन्धपत्रकम् ८। अस्य गुणाः। कटुत्वम्। उष्णत्वम्। कृमिश्वासवलासकफकासनाशित्वम्। दीपनत्वम् वर्ण्यत्वम्। बालहितत्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥

सुरपर्णिकः, पुं, (सुरप्रियं पर्णमस्त्यस्येति। ठन्।) सुरपुन्नागः। इति राजनिर्घण्टः ॥

सुरपर्णिका, स्त्री, (सुरपर्णी। संज्ञायां कन्।) पुन्नागः। इति हेमचन्द्रः ॥

सुरपर्णी, स्त्री, (सुरप्रियं पर्णमस्याः। ङीष्।) पलाशी। इति राजनिर्घण्टः।

सुरपादपः, पुं, (सुराणां पादपः।) कल्पवृक्षः। देवतरुशब्दस्वरसात् ॥ (यथा, भागवते। ८।५।१७।
"वेत्रकीचकवेणूनां गुल्मानि सुरपादपान् ॥")

सुरपुन्नागः, पुं, (सुरप्रियः पुन्नागः। पुन्नागवृक्षविशेषः। तत्पर्य्यायः। नमेरुः २ सुरेष्टः ३ सुरपर्णिकः ४ सुरताङ्गः ५। अस्य गुणाः पुन्नागवत्। इति राजनिर्घण्टः ॥

सुरपुरी, स्त्री, (सुरस्य पुरी।) अमरावती। इति त्रिकाण्डशेषः ॥

सुरप्रियः, पुं, (सुराणां प्रियः। अगस्त्यपुष्पवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः ॥ इन्द्रः। बृहस्पतिः। इति केचित् ॥ देवद्वये, त्रि ॥

सुरप्रिया, स्त्री, (सुराणां प्रिया।) जाती। स्वर्णरम्भा। इति राजनिर्घण्टः ॥ (अप्सराः। यथा, भागवते। ८। १५। १९।
"हेमजालाचलनिर्गच्छद्धूमेनागुरुगन्धिना।
पाण्डरेण प्रतिच्छन्नमार्गे यान्ति सुरप्रियाः ॥")

सुरभि, क्ली, (सुष्ठु रभतेऽनेनेति। सु+रभ+इन्।) स्वर्णम्। गन्धाश्म। इति शब्दरत्नावली ॥ सुन्दरः। साधुगन्धः। इति धरणिः ॥

सुरभिः, पुं, (सु+रभ+इन्।) सुगन्धिः। इत्यमरः। १। ५। ११ ॥ चम्पकः। वसन्तर्त्तुः। जातीफलवृक्षः। इति मेदिनी ॥ शमीवृक्षः। कदम्बवृक्षः। कणगुग्गुलुः। गन्धतृणम्। वकुलवृक्षः। रालः। इति राजनिर्घण्टः ॥ चैत्रमासः। धीरः। इति धरणिः ॥ गन्धफलः। इति शब्दरत्नावली ॥

सुरभिः, स्त्री, (सुर+रभ+इन्।) शल्लकी। माल्लभेदः। सुरा। गौः। इति मेदिनी ॥ पुस्तकान्तरे सुराख्याने सुरा इति पाठः। रुद्रजटा। वनमालिका। तुलसी। पाची। इति राजनिर्घण्टः ॥ पृथिवी। इति धरणिः ॥ गोमाता। (यथा, रघुः। १। ८१।
"सुतां तदीयां सुरभेः कृत्वा प्रतिनिधिं शुचिः।
आराधयत्सपत्नीकः प्रीता कामदुघा हि सा ॥"
तस्या उत्पत्त्यादिर्यथा,—

नारद उवाच।

"सा का वा सुरभी देवी गोलोकादागता च या
तज्जन्मचरितं ब्रह्मन् श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥

श्रीनारायण उवाच।

गवामधिष्ठातृदेवी गवामाद्या गवां प्रसूः।
गवां प्रधाना सुरभी गोलोके सा समुद्भवा ॥
सर्व्वादिसृष्टिकथनं कथयामि निशामय।
बभूव येन तज्जन्म पुरा वृन्दावने वने ॥
एकदा राधिकानाथो राधया सह कौतुकात्।
गोपाङ्गनापरिवृतः पुण्यं वृन्दावनं ययौ ॥
सहसा तत्र रहसि विजहार च कौतुकात्।
बभूव चोरपानेच्छा तदा स्वेच्छामयस्य च ॥
ससृजे सुरभिं देवो लीलया वामपार्श्वतः।
वत्सयुक्तां दुग्धवतीं वत्सो नाम्ना मनोरथः ॥
दृष्ट्वा सवत्सां सुदामा रत्नभाण्डे दुदोह च।
क्षीरं सुधातिरिक्तञ्च जन्ममृत्युजरापहम् ॥
तदुष्णञ्च पयः स्वादु पपौ गोपीपतिः स्वयम्।
सरो बभूव पयसा भाण्डविस्रंशनेन च ॥
दैर्घ्ये च विस्तृते चैव परितः शतयोजनम्।